УДК 634.017 (092)

Т.М. ЧЕРЕВЧЕНКО, П.А. МОРОЗ, С.І. КУЗНЕЦОВ, Л.І. ПАРХОМЕНКО

Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України
Україна, 01014 м. Київ, вул. Тімірязєвська, 1

ПРОФЕСОР М.А. КОХНО – ВИДАТНИЙ ДЕНДРОЛОГ, ІНТРОДУКТОР, ВЧИТЕЛЬ

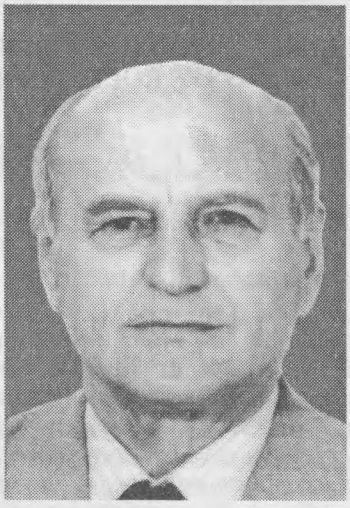

М.А. Кохно

28 листопада 2003 р. виповнилося 80 років від дня народження видатного вченого в галузі дендрології та інтродукції деревних рослин, доктора біологічних наук, професора Миколи Арсенійовича Кохна, творче життя якого впродовж 46 років пов'язане з Національним ботанічним садом ім. М.М. Гришка НАН України.

© Т.М. ЧЕРЕВЧЕНКО, П.А. МОРОЗ, С.І. КУЗНЕЦОВ, Л.І. ПАРХОМЕНКО, 2003

М.А. Кохно народився в с. Лебедин Шполянського району Черкаської області в родині агронома. Учасник Великої Вітчизняної війни, яку закінчив у чині командира мінометного відділення. Нагороджений орденами – Вітчизняної війни I ступеня, Слави II і III ступенів та медалями.

Після демобілізації в 1947 р. з лав Радянської Армії Микола Арсенійович того ж року вступив до Київського лісогосподарського інституту. У 1951 р. закінчив його з відзнакою, одержавши кваліфікацію інженера лісового господарства, і був направлений на роботу до "Агроліспроекту".

Наукову діяльність М.А. Кохно розпочав у 1952 р., вступивши до аспірантури. Під керівництвом академіка П.С. Погребняка написав і успішно захистив дисертаційну роботу на тему "Лесоводственные свойства кленов и их роль как пород подгона и второго яруса в Лесостепи УССР" [1]. По закінченні аспірантури працював молодшим науковим співробітником Інституту лісу АН УРСР, а пізніше – завідувачем відділу на Закарпатській лісовій дослідній станції (м. Мукачеве).

У Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка (НБС) НАН України Микола Арсенійович працює з квітня 1957 р. – спочатку молодшим, потім старшим науковим співробітником, вченим секретарем, заступником директора з наукової роботи, а з 1975 по 1990 рік – завідувачем відділу дендрології та паркознавства.

Під науковим керівництвом професора М.А. Кохна проведено дендрологічні дослідження всієї території України, внаслідок яких вперше вивчено таксономічний склад культивованих деревних рослин, виявлено осередки їх інтродукції, досліджено біологічні особливості основних видів деревних рослин у культурі. Результати цих робіт викладено в низці фундаментальних наукових праць, автором або співавтором і науковим редактором яких є Микола Арсенійович. Сам він автор понад 182 наукових праць у галузі дендрології, лісівництва, в тому числі 13 монографій з теоретичних і практичних питань інтродукції деревних рослин [2–14]. За його науковою редакцією опубліковано понад 30 монографій, збірників, наукових праць.

З 1965 р. М.А. Кохно успішно проводить науково-педагогічну роботу, керуючи підготовкою аспірантів і здобувачів. Він підготовував одного доктора та 18 кандидатів наук [15–33].

За роки роботи в НБС М.А. Кохно виявив себе ініціативним і широко ерудованим вченим. Коло його наукових інтересів охоплює теоретичні і прикладні питання інтродукції деревних рослин і зеленого будівництва, екології деревних рослин, алелопатії деяких інтродукованих видів дерев і кущів, дендрохронології, морфології плодів і насіння деревних рослин, внутрішньовидової мінливості окремих видів дерев і кущів, реконструкції паркових насаджень, охорони рідкісних видів деревних рослин. Результати цих досліджень відображені в наукових роботах, експонувались на виставках досягнень народного господарства СРСР і УРСР, впроваджені у виробництво в ряді міст України.

Дослідження з інтродукції деревних рослин у відділі дендрології були спрямовані на вивчення біоекологічних особливостей деревних інтродуцентів, розробку способів їх розмноження, створення дендрологічних колекцій. У результаті цих досліджень був зібраний цінний фактичний матеріал. Микола Арсенійович у цей період створив найбільшу в Україні і колишньому СРСР колекцію кленів світової флори і став визнаним знавцем цього роду не лише в Україні, а й за її межами.

У 1981 р. М.А. Кохно захистив докторську дисертацію на тему "Эколого-биологические основы интродукции кленов на Украине" [34], а у 1985 р. йому присвоєне звання професор із спеціальності "ботаніка".

Очоливши у 1975 р. відділ дендрології, він виявив великий організаційний талант. Під керівництвом Миколи Арсенійовича підготовлено та опубліковано дві великі колективні монографії. Дендрарій Саду в цей період був одним з кращих в Україні і СРСР. За сумлінну й енергійну працю, вагомий внесок у розвиток дендрарію Ботанічного саду, наукові дослідження у галузі інтродукції деревних рослин та підготовку наукових кадрів Президія АН УРСР нагородила Миколу Арсенійовича Кохна Почесною Грамотою.

Під керівництвом професора М.А. Кохна було виконано дослідницькі роботи з розробки прийомів реконструкції паркових композицій у дендрологічних заповідниках Академії наук України. Під

час досліджень було ретельно вивчено паркові композиції, здійснено дендрохронологічний аналіз деревної рослинності, розроблено методичні рекомендації з реконструкції паркових насаджень, технологічні схеми реконструкції цих насаджень, класифікацію реконструктивних рубок та практичні прийоми цих рубок.

На основі досліджень було виконано експериментальні, а потім і широкі господарські реконструктивні роботи з відновлення основних паркових ландшафтів і композицій у дендрологічних заповідниках "Олександрія" (м. Біла Церква, Київська обл.), "Софіївка" (м. Умань, Черкаська обл.), "Тростянець" (с. Тростянець, Чернігівська обл.).

У ці роки інтенсивно велися роботи з озеленення міст, створення нових парків, поліпшення декоративності існуючих міських насаджень, відновлення старовинних ландшафтних парків. Тому актуальним завданням була розробка наукових засад сучасного зеленого будівництва, питань озеленення міст, поліпшення умов міського середовища за допомогою зелених насаджень. У 1975—1979 рр. відділом дендрології під керівництвом М.А. Кохна розроблено асортимент деревних і кущових рослин та методи реконструкції міських насаджень у містах Полісся і Лісостепу України. В результаті багаторічних експедицій було досліджено осередки інтродукції і культури декоративних деревних рослин, вперше детально вивчено видовий і формовий склад декоративних міських насаджень в усіх обласних центрах і великих містах України, а також композиційну будову насаджень, їх стан, оцінено стійкість видів дерев і кущів у міських умовах, їх репродуктивну здатність. На основі цих досліджень розроблено рекомендації щодо створення типових дендрологічних проектів центральних парків в обласних центрах України, поліпшення декоративності і довговічності насаджень шляхом їх реконструкції і раціональних способів догляду, масового розмноження видів у культурі. Матеріали досліджень відображені в монографії "Деревья и кустарники декоративных городских насаждений Полесья и Лесостепи УССР" [4]. Водночас з вирішенням прикладних завдань розроблено деякі нові теоретичні положення щодо інтродукції деревних рослин, зокрема щодо оцінювання наслідків інтродукції та акліматизації.

На основі розроблених у відділі дендрології методичних рекомендацій реконструйовано насадження Центрального парку культури і відпочинку ім. Т.Г.Шевченка у Рівному, масово розмножені інтродуценти в радгоспах "Декоративні культури" у Кременчуці, Дніпропетровську, Києві, створено клонові насінєві плантації інтродуцентів у Фастівському держлісгоспі.

Враховуючи провідну роль ботанічних садів в інтродукції рослин, пропаганді ботанічних і природоохоронних знань серед населення, а також їх значний науковий і практичний вклад у зелене будівництво, відділ дендрології під керівництвом професора М.А. Кохна за дорученням Ради Міністрів України організував дослідження зі створення ботанічних садів і парків в Україні. В результаті було розроблено їх класифікацію, з'ясовано функціональні відмінності різних категорій ботанічних садів і парків, запропоновано типові архітектурно-планувальні рішення при створенні загальноміських ботанічних садів, визначено напрям науково-просвітницької і природоохоронної роботи і спеціалізацію новостворюваних

ботанічних садів в усіх фізико-географічних зонах і областях України.

У 1980–1984 рр. під керівництвом М.А. Кохна проведено дослідження аборигенних та інтродукованих декоративних деревних рослин культурної флори України і визначено шляхи та методи їх використання.

Було здійснено ботанічну інвентаризацію сучасного складу культурної дендрофлори України, узагальнено відомості щодо продуктивності і стійкості культивованих видів деревних рослин, розроблено рекомендації щодо раціонального використання окремих видів дерев і кущів. Матеріали досліджень лягли в основу двотомної монографії "Деревья и кустарники, культивируемые в Украинской ССР" під науковою редакцією М.А. Кохна [6].

Микола Арсенійович багато зробив для розробки теоретичних засад інтродукції деревних рослин. Результати його багаторічних досліджень відображені у роботі "Теоретические основы и опыт интродукции древесных растений в Украине" (1994) (співавтор О.М. Курдюк) [8]. М.А. Кохно проаналізував існуючі теорії інтродукції та акліматизації деревних рослин, розробив принципи підбору аналогів і знайшов світові аналоги природних регіонів для України, запропонував етапи інтродукції деревних рослин, розробив інтродукційне районування України, проаналізував інтродукцію деревних рослин на території України в історичному аспекті. Фактично в цій книзі підсумовано та глибоко проаналізовано всі теоретичні положення інтродукції декоративних деревних рослин у XX ст.

Під керівництвом М.А. Кохна результати досліджень співробітників відділу дендрології були впроваджені у народне господарство України: у Дніпровському зеленбуді, Святошинському лісопарковому господарстві, Київському міськзеленбуді, Київському обласному розсаднику, Інституті органічної хімії (Київ), Харківському міськзеленбуді, Черкаському облзеленбуді, Дніпропетровському держуніверситеті, Дніпропетровському РБУ зеленого будівництва, на Луганському заводі содових акумуляторів, у РБУ зеленого будівництва (м. Біла Церква), Фастівському держлісгоспі, на Боярській лісовій дослідній станції, Московському комбінаті декоративного садівництва, Абхазькій лісовій дослідній станції, у районному відділенні Всеросійського товариства охорони природи (Новгородська обл.) тощо. При цьому співробітники відділу надавали консультації з різних питань культури деревних рослин, а також передали посадковий матеріал, насіння, живці підприємствам зеленого будівництва та лісового господарства.

Важливе значення для культури деревних рослин в Україні мали виконані під керівництвом М.А. Кохна дослідження біологічних особливостей насіння інтродукованих в Україні дерев і кущів. Це дало змогу розробити наукові основи насінництва інтродуцентів. Матеріали цих досліджень відображені в монографії "Плоды и семена деревьев и кустарников, культивируемых в Украинской ССР" (за ред. професора М.А. Кохна [10]).

До сфери наукових інтересів Миколи Арсенійовича входить також вивчення внутрішньовидової різноманітності деревних інтродуцентів, внаслідок чого було відібрано нові цінні форми для культури, виявлено значну кількість фенотипічних і фенологічних форм інтродукованих дерев і кущів з багатьох родин, раніше не відомих в Україні. Результати цієї роботи лягли в основу колективної

монографії "Внутрівидова мінливість і формова різноманітність інтродукованих в Україні дерев і кущів" [11]. Ця праця досі не має аналогів у країнах СНД.

Починаючи з 1995 р. під керівництвом М.А. Кохна була підготовлена фундаментальна тритомна монографія "Дендрофлора України. Дикорослі та культивовані дерева і кущі" [12, 14], в якій зібрано багатий фактичний матеріал щодо аборигенних та інтродукованих дерев і кущів сучасної дендрофлори України. Вченому вдалося залучити до цієї роботи найкращих спеціалістів, досвідчених ботаніків, знавців дендрофлори нашої країни. Робота ця нині не має аналогів у ботанічній літературі України. Два томи вже надруковані, останній том практично готовий до друку. Науковим редактором усіх трьох томів є професор М.А. Кохно.

У 1982 р. Микола Арсенійович взяв участь у радянсько-американській ботанічній експедиції у південно-східні штати США – Північну Каролiну, Теннессі та Джорджію. Під час експедиційних досліджень було зібрано багатий гербарій деревних рослин та оцінено перспективи інтродукції в Україну багатьох нових видів дерев і кущів, передано до гербарію Національного ботанічного саду зразки понад 200 видів рідкісних деревних рослин [35].

Упродовж 30 років М.А. Кохно був активним учасником усіх міжнародних дендрологічних конгресів європейських країн. Вчений користується заслуженим авторитетом серед науковців України та у країн СНД, а також США, Канади, Великої Британії, Німеччини, Угорщини, Чехії, Словаччини, Польщі, Фінляндії, Литви, Латвії, Естонії, з якими він підтримує постійні зв'язки. Він – член Міжнародного дендрологічного товариства (Велика Британія).

Тривалий час М.А. Кохно був заступником голови Ради ботанічних садів України і Молдавії.

Плідна наукова, педагогічна та науково-організаційна діяльність Миколи Арсенійовича здобула йому глибоку повагу та визнання серед колег.

У свої 80 років професор М.А. Кохно продовжує працювати у відділі дендрології і паркознавства НБС ім. М.М. Гришка, бере активну участь у науковій роботі, пише статті, редагує й рецензує роботи своїх колег, консультує чотирьох докторантів та ряд аспірантів і здобувачів. Він – член Спеціалізованої ради НБС ім. М.М. Гришка НАН України зі спеціальності "ботаніка" та Вченої ради НБС.

Наукова громадськість, численні учні та колеги щиро вітають Миколу Арсенійовича з ювілеєм, бажають йому міцного здоров'я, наснаги, творчого довголіття.

1. *Кохно Н.А.* Лесоводственные свойства кленов и их роль как пород подгона и второго яруса в Лесостепи УССР: Автореф. дис. ... канд. с.-х. наук. – Киев, 1958. – 18 с.

2. *Кохно М.А.* Клени лісостепових дібров України. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – 51 с.

3. *Кохно М.А.* Інтродукція кленів на Україні. – К.: Наук. думка, 1968. – 171с.

4. *Кохно Н.А., Чуприна П.Я., Цикаляк Г.П. и др.* Деревья и кустарники декоративных городских насаждений Полесья и Лесостепи УССР // Под ред. Н.А. Кохно. – К.: Наук. думка, 1980. – 236 с.

5. *Кохно Н.А.* Клены Украины. – К.: Наук. думка, 1982. – 184 с.

6. *Кохно Н.А., Каплуненко Н.Ф., Минченко Н.Ф. и др.* Деревья и кустарники, культивируемые в Украинской ССР. Покрытосеменные // Под ред. Н.А. Кохно. – К.: Наук. думка, 1986. – 720 с.

7. *Кохно Н.А., Курдюк А.М., Каплуненко Н.Ф. и др.* Каталог деревьев и кустарни-

ков ботанических садов УССР // Под ред. Н.А. Кохно. – К.: Наук. думка, 1987. – 72 с.

8. *Кохно Н.А., Курдюк А.М., Дудик Н.М. и др.* Плоды и семена деревьев и кустарников, культивируемых в Украинской ССР // Под ред. Н.А. Кохно. – К.: Наук. думка, 1991. – 320 с.

9. *Кохно Н.А., Курдюк А.М.* Теоретические основы и опыт интродукции древесных растений в Украине. – К.: Наук. думка, 1994. – 186 с.

10. *Кохно Н.А., Афанасьева Е.В., Булах П.Е. и др.* Каталог растений Центрального ботанического сада им. Н.Н. Гришко // Под ред. Н.А. Кохно. – К.: Наук. думка, 1997. – 436 с.

11. Кохно М.А., Пархоменко Л.І., Трофименко Н.М. та ін. Внутрівидова мінливість і формова різноманітність інтродукованих в Україні дерев та кущів // За ред. М.А. Кохна. – К.: ДРНТІ, 2001. – 576 с.

12. *Кохно М.А., Гордієнко В.І., Захаренко Г.С. та ін.* Дендрофлора України. Дикорослі та культивовані дерева й кущі. Голонасінні // За ред. М.А. Кохна та С.І. Кузнецова. – К.: Вища школа, 2001. – 207 с.

13. *Кохно М.А.* Каталог дендрофлори України. – К.: Фітосоціоцентр, 2001. – 72 с.

14. *Кохно М.А., Пархоменко Л.І., Зарубенко А.У. та ін.* Дендрофлора України. Дикорослі та культивовані дерева й кущі. Покритонасінні // За ред. М.А. Кохна. – К.: Фітосоціоцентр, 2003. – 448 с.

15. *Косенко І.С.* Рід Corylus L. в Україні. Біологія, інтродукція, поширення та господарське використання: Автореф. дис. ... докт. біол. наук. – Київ, 2002. – 34 с.

16. *Антонюк Н.Е.* Интродукция ореха черного (Juglans nigra L.) в Правобережной Лесостепи УССР: Автореф. дис. ... канд. біол. наук. – Киев, 1968. – 27 с.

17. *Билык Е.В.* Биологические особенности размножения декоративных деревьев и кустарников в культуре в Южной Правобережной Лесостепи Украины: Автореф. дис. ... канд. биол. наук. – Киев, 1987. – 15 с.

18. *Горб В.К.* Биологические особенности видов рода Syringa L., интродуцированных в условиях Полесья и Лесостепи УССР: Автореф. дис. ... канд. биол. наук. – Киев, 1981. – 22 с.

19. *Гордиенко Н.М.* Биолого-экологические особенности и перспективы использования вейгелы и кольквиции в культуре в Полесье и Лесостепи УССР: Автореф. дис. ... канд. биол. наук. – Киев, 1985. – 16 с.

20. *Денчик В.Ф.* Биологические и экологические свойства эвкоммии вязолистной и интродукция ее на Украине: Автореф. дис. ... канд. биол. наук. – Киев, 1966. – 21 с.

21. *Козлов В.Г.* Интродукция видов и форм бука (Fagus L.) в Правобережной Лесостепи Украины и перспективы использования их в народном хозяйстве: Автореф. дис. ... канд. биол. наук. – Киев, 1992. – 19 с.

22. *Косенко И.С.* Биологические основы введения в культуру в Лесостепи УССР лещины древовидной: Автореф. дис. ... канд. биол. наук. – Киев, 1986. – 16 с.

23. *Манжуловская Г.Д.* Биологические основы интродукции и культуры кленов в Молдове: Автореф. дис. ... канд. биол. наук. – Киев, 1991. – 21 с.

24. *Матяш В.В.* Биологические особенности лжетсуги Мензиса (Pseudotsuga menziesii Mirb. (Franco)) в связи с ее интродукцией в Западной и Правобережной Лесостепи Украины: Автореф. дис. ... канд. биол. наук. – Киев, 1984. – 19 с.

25. *Музика Г.І.* Біологічні основи інтродукції витких видів роду Lonicera L. в Правобережному Лісостепу України: Автореф. дис. ... канд. біол. наук. – Київ, 1993. – 18 с.

26. *Опанасенко В.Ф.* Біологічні особливості інтродукованих у Правобережному степовому Придніпров'ї видів жимолості (Lonicera L.): Автореф. дис. ... канд. біол. наук. – Київ, 2002. – 28 с.

27. *Пархоменко Л.И.* Биология плодоношения и размножения интродуцированных в Полесье и Лесостепи УССР дальневосточ-

ных видов березы: Автореф. дис. ... канд. биол. наук. – Киев, 1986. – 17 с.

28. *Ткачук О.О.* Біоморфологічні особливості троянд в культурі закритого ґрунту в умовах Києва: Автореф. дис. ... канд. біол. наук. – Київ, 1996. – 24 с.

29. *Трофименко Н.М.* Интродукция дубов секции Cerris Dumort в Полесье и Лесостепи УССР и перспективы их использования: Автореф. дис. ... канд. биол. наук. – Киев, 1986. – 14 с.

30. *Успенская Н.Д.* Биологические основы создания парковых дубрав в ландшафтных парках в Полесье и Лесостепи Украины: Автореф. дис. ... канд. биол. наук. – Киев, 1983. – 21 с.

31. *Харчишин В.Т.* Культивируемые древесные растения Житомирского Полесья, пути обогащения видового состава и рационального использования: Автореф. дис. ... канд. биол. наук. – Киев, 1992. – 21 с.

32. *Чуприна П.Я.* Особенности семеношения и размножения восточно-азиатских хвойных в процессе интродукции в Полесье и Лесостепи Украины: Автореф. дис. ... канд. биол. наук. – Киев, 1983. – 23 с.

33. *Шестопалова В.В.* Итоги интродукции сосновых (Pinaceae Lindl.) на Среднерусской возвышенности и перспективы их использования: Автореф. дис. ... канд. биол. наук. – Киев, 1982. – 22 с.

34. *Кохно Н.А.* Эколого-биологические основы интродукции кленов на Украине // Автореф. дис. ... докт. биол. наук. – Киев, 1981. – 55 с.

35. *Кохно М.А.* Радянсько-американська експедиція в південно-східну частину США // Укр. ботан. журн. – 1983. – **40**, № 6. – С. 103–104.